

до речей/сутностей. Тому Гуссерль закликав: “Назад до самих речей!”. “Говорити річ” означає говорити по-суті. Розум без ілюзій починає говорити по-суті про явлене (про-явлене). Отже, про-явлене являє собою певну сутність, про яку можна висловитися по-суті. Але за про-явленою сутністю знаходиться її таємниця. Розум, який позбувся ілюзій і висловлюється по-суті, нездатний висловити таємницю виникнення сутності (таємницю її створення). Такому розуму достатньо лише стикнутися з таємницею, щоб шанобливо схилитися перед нею (саме тут проходить межа між тим, про що можна висловитися, і тим, про що не можна, – містика).

Крім того, розмова душі із собою є свідченням того, що душа знаходиться на шляху до мудрості. Як тільки душа досягає мудрості, то вона зливається із Творцем в одне ціле.

1. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. – Львів, 2000. 2. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. – Львів, 2005. 3. Петрушенко В.Л. Діалектика як теорія та метод: сучасні підходи та оцінки: Конспект лекції з курсу “Філософія” для аспірантів та здобувачів наукового ступеня всіх спеціальностей. – Львів, 2004. 4. Ляхович О. Діонізій Павло: Лекції з метафізики. – Львів, 1995. 5. Генон Р. Очерки о традиции и метафизике. – СПб., 2000. 6. Ayer Alfred J. Filozofia w XX wieku. – Warszawa, 2003. 7. Фреге Г. Основы арифметики. – К., 2000. 8. Деррида Ж. Письмо и различие. – СПб., 2000. 9. Бенъс Ж.М. Роздуми про мудрість. – К., 2003. 10. Сутта-Нипата. Сборник бесед и поучений. Буддийская каноническая книга. – М., 2001. 11. Слотердайк П. Критика циничного розуму. – К., 2002. 12. Великие преобразователи естествознания: Леонардо да Винчи // Тез. докл. XVIII Междунар. Чтения / Отв. ред. И.Ф. Габрусъ. 20–21 ноября 2002 г. – Минск, 2002.

УДК 17.022

ББК 87.715

Світлана Повторева, Віктор Савельєв*

Національний університет “Львівська політехніка”

* Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського МАУП

ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

© Повторева С., Савельєв В., 2006

Проаналізовано багато концепцій постмодернізму і пост-постмодернізму в царині етики: пріоритету групової моралі над індивідуальною; моралі як соціальної конструкції; нарративності моралі тощо. Показано, як в цих концепціях трансформуються кризові явища сучасного суспільства.

Ключові слова: after-postmodernism, номада, постмодернізм, трайбалізм, хюбрис.

The article contains the analysis of the ethical problems interpretation in postmodernism and after-postmodernism: paramount of groups moral in compare individual moral; moral as social construction; moral as the narrative and so on. Authors show how the social crisis transforms postmodernism interpretation.

The key words: after-postmodernism, nomad, postmodernism, tribal, hubris.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що етичні та естетичні ідеї постмодернізму лише нещодавно набули досить широкої популярності серед вітчизняних інтелектуалів і митців в Україні. Водночас на Заході постмодернізм вже спричинив певні кризові явища і перейшов у нову фазу, яка одержала назву пост-постмодернізму. Представники цієї течії західної філософії нама-

гаються внести корективи в ідеологію постмодернізму з метою подолання тривалої кризи. В багатьох роботах вітчизняних [15, 16] і зарубіжних авторів [13, 17, 18, 21] побіжно розглядаються етичні аспекти постмодернізму, зокрема питання трансформації моральних цінностей сучасної людини [16, с. 293]. Проте і в цих роботах не приділено достатньої уваги аналізу кризових явищ в постмодернізмі, і змінам, що простежуються у трактуванні етичних питань в процесі еволюції постмодернізму в пост-постмодернізм. Між тим аналіз творів представників постмодернізму показує, що етична проблематика все рельєфніше окреслюється в розмаїтті виявів життя сучасних людей. Помітними явищами нашого часу є пріоритет групової моралі над особистісною; мандрівний спосіб життя (номадизм) і відповідна мораль; загроза втрати будь-яких моральних орієнтирів, зростання морального суб'єктивізму (етика бажання), естетизація зла тощо.

Мета роботи – по-перше, з'ясування причин нігілістичного ставлення адептів постмодернізму до етичних проблем; по-друге, визначення можливостей зближення християнських і пост-постмодерністських позицій в царині етики. Автори доходять висновку, що істотною причиною кризи постмодернізму є моральний нігілізм, і подолання кризових явищ можливе на шляху “етичної революції”, змістом якої є інтеграція християнського екуменізму і постмодерністського плюралізму.

Автор доктрини етичного реалізму Віллі Айхлер, ґрунтовно проаналізувавши релігійні та світські світоглядні системи, зробив висновок, що “всі вони збігаються в своїх визначальних настановах” і що “жодні відмінності у світогляді не можуть призвести до заперечення основних морально-правових вимог” [1, с. 6].

Постмодернізм – філософський напрям, який змістовно і аксіологічно відмежовується не тільки від класичної, але й від некласичної традиції і визначає себе як постнеокласична філософія. До провідних представників цього напрямку належать Барт, Батай, Бланшо, Бодрійяр, Дельоз, Дерріда, Джеймсон, Гваттарі, Кросовські, Крістева, Ліотар, Фуко та ін. Позиція видатних філософів доби постмодерну стосовно етичних проблем подана як в їх творах [3, 7, 8, 9, 13, 14, 17, 20], так і у роботах їх опонентів [2, 4, 5, 11, 18, 21]. Провідна представниця постмодерну – Юлія Крістева – зазначає, що “з кінця XIX ст. інтелектуальні, політичні й загалом соціальні підходи, які свідчили про вторгнення нового у правила західного суспільства та дискурсу, і які загалом пов'язують з іменами Маркса, Ніцше та Фрейда, стояли здебільшого на позиціях нового погляду на етику. Етика – це вже не продиктована примусом звичка, яка забезпечує згуртованість групи завдяки повторенню коду, більш-менш визнаного дискурсу, і тому питання про етику надалі виникає там, де код (звичай, суспільний договір) має розбитися, щоб дати місце виявам негативності, потреби, бажання, насолоди, радощів...” [13, с. 314].

Постмодернізм абсолютизував пріоритет прав індивіда над суспільними інтересами, стверджував відносний характер істини і проголошував принцип толерантності як головну етичну чесноту. Проте в етиці постмодернізму, здавалось би гранично суб'єктивній та індивідуалізованій, насправді роль індивіда мінімізується. Головним суб'єктом життєдіяльності стає не індивід, а група. Індивідуальна ідентичність заперечується, ідентичність пов'язується і в теорії, і на практиці з певним колективом, спільнотою. В зв'язку з цим знижується принцип особистої відповідальності. Якщо субкультура або певний колектив формує особистість, то саме субкультура чи колектив відповідальні за те, якою є ця особистість і чим займається, винні в усіх її негараздах і злочинах. Отже, замість особистої відповідальності на перший план виходить принцип колективної відповідальності, який тягне за собою колективну провину. Моральний статус визначається не тими вчинками, які людина зробила, а її належністю до групи. Зокрема, людина, що належить до певної спільноти (народу, нації, етносу тощо), повинна відчувати провину за злочини групи, до якої вона належить, хоч особисто вона до тих злочинів ніяк не причетна.

Девізом постмодернізму стала “демократія навпаки”, тобто підпорядкування інтересів більшості інтересам всіляких меншин – носіїв маргінальної моралі, а саме: платників податків – безробітним, громадян – іммігрантам, людей нормальної сексуальної орієнтації – збоченцям і покручам. Вже сама належність до певної меншини обумовлювала привілейований статус в

соціальній структурі. Відомий американський соціолог Пол Холландер слушно відзначив таку особливість постмодернізму, як оголошення відхилення і збочення нормою і викриття норми як відхилення [6, с. 56]. Під тиском такої ідеологічної парадигми держава поступово еволюціонувала від статусу гаранта економічної і політичної стабільності у бік інституції, покликаної захищати пріоритет егоїстичних прав індивідів над солідарними інтересами соціуму.

У постмодерному суспільстві виникло явище нового трайбалізму, яке мало вирішальний вплив на видозміну моральних норм і ціннісних орієнтацій в суспільстві [4, с. 144]. Трайбалізм (від англ. *tribal* – племінний) – це субкультурний сепаратизм в межах певної національної культури. Західне суспільство поділилося на велику кількість субкультур і закритих співтовариств. Усі вони мають свою корпоративну мораль, специфічну мову і стиль життя. Сполучення соціальних змін, технічного прогресу і постмодерної ідеології підірвало сам принцип єдиної національної культури і змусило людей шукати свою ідентичність в субкультурах. Люди постмодерної культури шукають свою ідентичність не стільки в собі, своїй родині, релігійній громаді чи нації в цілому, скільки в особливій групі за інтересами, до якої вони належать. Оскільки різні групи за інтересами не здатні досягнути компромісу поміж собою, вони вдаються до морального тиску одна на одну, їх сутички переважно бувають жорстокими і гидкими. Поділ суспільства перетворює суспільство на ворогуючі табори. Люди в межах групи мають досить міцні переконання і зобов'язання, але ця корпоративна мораль не діє поза межами групи, що спричиняє так звані “культурні війни” [4, с. 149]. В політиці це виявляється у безжальній боротьбі за владу між конкуруючими угрупованнями. Групи, позбавлені влади, прагнуть захопити її за всяку ціну. Це може поєднуватися з конкуренцією багатих сімейних кланів у політиці чи бізнесі. Водночас прийнятою є риторика про боротьбу за справедливість, демократію, права людини, якою маскується ця боротьба. Застосування насилля в цьому випадку не обмежується жодними моральними принципами.

Складною моральною проблемою, що постала в добу постмодерну, є номадизм, або кочовий спосіб життя. Філософське обґрунтування цей спосіб життя отримав в концепції номадології. Номадологія (від *nomad* – кочівник) – це фундаментальна для постмодернізму настанова на відмову від жорсткої структурної організації буття. На думку французького постмодерніста Мішеля Маффесолі, життя – це мандрівка сучасних номад [11, с. 49]. У творах постмодерністів можна зустріти аналогії номади з вічним подорожнім, зокрема Авраамом, що шукає невідому, хоч і обітовану землю. Приклади зі Святого Письма однак суперечать концепції номади, запропонованій Дельозом і Гваттарі, оскільки їх мандрівник не має мети. Жодна земля обітована не надає сенсу його зусиллям [7, с. 32].

Юлія Крістева в праці “Влада страху. Есе про приниження” як синонім номади вживає слово “викидень”. Він не ставить собі запитання: “Ким я є?”, а тільки: “Де я є?” Простір його мандрів відрізняється від простору подорожнього Дельоза. Викорінений з моральних цінностей, він може відчувати екстаз і захоплення на своєму шляху негациї і відкидання “суспільних умовностей”, однак не має здатності чітко окреслити власне “Я”.

У випадку Дельоза важко уникнути питання, чому його номада мандрує простором, позбавленим цілей і моральних цінностей? Звичайно, у психіатрії лікарям нерідко зустрічаються пацієнти, які не бачать у своєму житті ані мети, ані сенсу. Проте прагнення трактувати ціле людство як пацієнтів психіатричної клініки перетворює філософію на сумнівного гатунку ідеологію [11, с. 52].

Якщо відволікатись від складних філософських вивертів, то практичний сенс номадизму полягає ось у чому: сучасні засоби комунікації кардинально змінили почуття домівки. Люди кочують по світу у пошуках роботи, кращих умов життя чи просто пригод. Моральні наслідки цих мандрів полягають в тому, що сім'ї розпадаються, тому й не дивно, що діти, чиї батьки роками перебувають поза домівкою або розвелися, втрачають моральні орієнтири і виростають релятивістами в етичному сенсі. Таким дітям інколи по декілька разів випадає пристосовуватися до життя в інших родин. На превеликий жаль, населення України також значною мірою долучилося до постмодерного номадизму, коли

мільйони працездатних людей подорожують світами у пошуках кращої долі, а діти залишаються, в кращому випадку, з дідусями та бабусями, і виховуються у неповних сім'ях.

Автори концепції номадології – Дельоз і Гваттарі – не обмежилися лише осмисленням кочового способу життя сучасників. Вони прагнули зруйнувати загальнолюдські моральні цінності, проголосивши в своїх теоріях концепцію ацентризму і бінаризму. Ацентризм, окрім усього іншого, в етичному сенсі означає культурне середовище, принципово позбавлене стрижня як в загальному аксіологічному плані – відсутність універсальних цінностей, так і в специфічно ідеологічному сенсі – власне ціннісно-нормативне санкціонування. Іншими словами, усі попередні центри притягання – національні держави, політичні партії, професійна кар'єра, традиції і звичаї – втрачають свій моральний авторитет, бо жоден з них не має пріоритетного значення. Отже, морально цінним є те, чому людина надає перевагу. Втрачаються відмінності між ортодоксією та інакодумством, конформізмом і нонконформізмом, елітарною і масовою культурою тощо. Ацентризм взагалі заперечує моральну і ціннісну диференціацію культурного простору.

Бінаризм (від лат. *binarius* – подвійний) – філософська категорія, яку постмодерна критика вживає в контексті критики класичного типу раціональності. Це поняття, зокрема, фіксує подвійність семантико-аксіологічної ментальності в етиці: добро – зло; любов – ненависть; правда – кривда тощо. Постмодерністи, наприклад Дерріда і Джердайн, оцінюють бінаризм як створену насильницьким шляхом ієрархію моральних цінностей, що використовується владою як засіб морального гноблення. З огляду на це пропагується відмова від бінаризму, зокрема, зняття протиставлення чоловічого і жіночого, що морально санкціонує гомосексуалізм і лесбійське кохання або хірургічну зміну статі. В кінцевому рахунку, постмодерністи приходять до твердження, що протилежність добра і зла є не більше, ніж ілюзія, породжена логоцентризмом.

Постмодерністи відкидають будь-які доктрини універсальної етики. Вони спираються на ідею “генеалогії моралі” Ніцше, яка становить реконструкцію історичних видозмін етичних взірців. Генеалогічний метод, запропонований Ніцше, став основою побудови постмодерної методології аналізу етичних систем. У своїх висновках постмодерністи прийшли до заперечення етики в традиційному розумінні цього вчення.

Деякі аспекти цього заперечення традиційної етики через незвичність і складність постмодерністської термінології потребують стислого пояснення. Одним із фундаментальних у постмодернізмі є положення про “занепад метанаррацій”. Це положення сформульоване Ліотаром в праці “Постмодерністський стан: доповідь про знання”. Філософ на основі ідей Хабермаса і Фуко про легітимацію як механізм надання знанню статусу ортодоксії (правильності) доводить, що мораль втрачає свою конвенціональну універсальність. Це означає, як пише Ліотар, що консенсус став застарілою і підозрілою цінністю. Отже, будь-яка загальнолюдська мораль неможлива, адже “неможливе єдине дзеркало для цілого світу”, як образно висловився французький філософ-постмодерніст Леметр [19, с. 48]. Поворот від моноцентризму до ацентризму водночас означає поворот до радикального етичного плюралізму як в концептуальній, так і в аксіологічній сферах. Цей поворот провіщає кінець гомогенного морального середовища. Плюралізм моральних парадигм передбачає моральну стратегію толерантного ставлення до будь-яких ціннісних орієнтацій. Якщо модернізм обґрунтовував моральні принципи авторитетом метаоповідань (священних текстів або законів), то постмодернізм не бажає втішатися ілюзією консенсусу перед викликом “хаосу нігілізму”(хюбріса) [14, с. 39].

Поняття хюбріс (від. грец. *ubris* – невгамовний, нестримний) у філософії постмодернізму застосовується для позначення нестабільності і трансгресії (виходу за межі) системи. Відомий постмодерніст – Мішель Фуко – намагався побудувати постмодерну концепцію моралі, яка спиралася на вельми оригінальне трактування принципу хюбріса. М. Фуко інтерпретує хюбріс як внутрішню активність суб'єкта, яка своїм джерелом має сексуальність. Своєю чергою, сексуальність розглядається як головна причина нестабільності поведінки людей; вона не надається зовнішньому контролю і регламентації і тому потребує раціональної самоорганізації. Філософ вважав, що

“необхідно створювати в собі правила поведінки, завдяки яким можна забезпечити володіння собою” [8, с. 75].

Побудована на принципі сексуального хюбрісу мораль характеризується нелінійною динамікою, тобто її “практики існування” і “адаптивні самотехніки”, які дають змогу спонтанній і неконтрольованій сексуальності надати культурної форми, не мають нічого спільного з дедуктивним підпорядкуванням наявному в суспільстві ціннісно-нормативному канону. Відповідно принципи “стилізації поведінки” не є універсальним моральним ригоризмом.

Проте якщо трансцендентних моральних цінностей не існує, починає панувати свавілля. Оскільки немає моральної регуляції і не існує підґрунтя для морального переконання, сторона, яка має більшу силу, перемагає. Уряд стає носієм безмежної влади, на яку не поширюється ані закон, ані мораль. На індивідуальному рівні заперечення усіх зовнішніх моральних абсолютів на користь суб’єктивності може означати тріумф ірраціональності, спалах шаленства і нестримного терору.

Гостру моральну проблему спричинила реалізація постмодерної моделі доброчинності. Замість того, щоб поступово подолати бідність у суспільстві, вона ще більше поглибила її. Бідні набули статусу соціальної субкультури, яка потребує захисту. Це призвело до знецінення трудової етики і руйнування традиційної протестантської моралі, які раніше спонукали людей до творчої активності і були запорукою їх добробуту. Зникли економічні стимули брати шлюб і створювати сім’ю. Субсидії морально принизили працездатних громадян і сприяли розповсюдженню наркоманії, алкоголізму і насилля, особливо у великих містах. Соціальна допомога викликала ще більше безробіття. Сьогодні ці проблеми вже почали зачіпати і середній клас, який вимагає субсидій від держави на освіту і підтримку пенсіонерів. Все це разом узятє призвело до різкого збільшення залежності громадян від держави. Перспективи такого процесу аж занадто відомі з практики країн колишнього соціалістичного табору. Це шлях до згортання демократії і посилення тоталітарних тенденцій.

Американський дослідник Лейт Андерсен звернув увагу на те, що молода генерація в Європі і США звикла мислити безсистемно і не рахуючись з об’єктивною істиною. Проте ці молоді люди мають свої погляди і порівняно стійкі переконання. Їх переконання досить важко змінити, оскільки вони не визнають жодних зовнішніх критеріїв, за допомогою яких можна було б оцінити ці переконання і з’ясувати їх помилковість. Переконання молодих людей є продуктом групового волевиявлення і тому вони вперто тримаються їх. В основу цих переконань насамперед покладено особливості власного характеру. Тому будь-яка критика сприймається як особиста образа. Оскільки “кожний має право на свою думку”, вони не стануть заперечувати, якщо ви з ними не погодитесь. Однак, якщо ви спробуєте скорегувати їхні погляди, вони почнуть емоційно боронити їх і будуть вкрай роздратовані. Ще однією особливістю переконань сучасної молоді є те, що її політичні і моральні погляди ґрунтуються здебільшого не на власній твердій вірі, а на солідарності з групою.

Після демонтажу державного соціалізму на так званому пострадянському просторі західні цінності масового споживання і поп-культури досить швидко заповнили духовний вакуум, що утворився в культурному просторі нових держав. Оскільки християнська спадщина цих народів була у занедбаному стані, а більшість населення продовжувало перебувати під інертним впливом офіційного атеїзму, то досить велика кількість людей, особливо молоді, прихильно поставилася до ідеології постмодерну з її релятивістською мораллю, запереченням абсолютних цінностей і матеріалістичним культом збагачення. Ліквідація поліцейської держави призвела до розгулу злочинності. А відносна свобода засобів масової інформації – до розквіту порнографії і створення порноіндустрії. Зваблені матеріальним споживачьким добробутом мільйони працездатних людей кинулися на пошуки заробітків за кордоном. Проституція, безробіття, наркоманія, дитяча безпритульність, розквіт корупції, організована злочинність – ось далеко не повний перелік тих аморальних за своєю суттю явищ, які стали наслідком синтезу посткомунізму і постмодернізму.

Зрозуміло, що послідовне втілення в суспільне життя деконструктивних постулатів постмодернізму не могло не призвести до кризової ситуації в царині моралі. В розумінні сучасного

пост-постмодернізму (який ще має назву комунікативної філософії) це виглядає як криза ідентичності. Новітні представники цієї найбільш сучасної версії постмодернізму намагаються подолати кризу ідентичності через воскресіння “суб’єкта”, що означає відродження певних рис класичної філософії і використання їх для більш адекватної побудови сучасного філософського дискурсу. Представники так званої “філософії Іншого” – М. Готдінер, Х. Уайт, К. Меррей та ін. – говорять про бажаність і навіть необхідність формування своєрідного “культурного класицизму”, що передбачає поряд з іншим повернення втрачених постмодернізмом моральних стратегій поведінки особистості [19, с. 133]. Одним з головних напрямків новітнього постмодернізму є комунікативна стратегія, згідно з якою людина може повернути свою аксіологічну цілісність і самотність шляхом суб’єктно-суб’єктного спілкування з Іншим [12, с. 6–7]. Така методологічна орієнтація посилює увагу новітньої комунікативної філософії до етичних проблем, без попереднього розв’язання яких неможливо забезпечити належний рівень спілкування і реалізації в ньому власної ідентичності [12, с. 200]. Сьогодні, як ніколи, актуальним є питання псалмоспівця: “Коли руйнуються основи, що може праведник зробити?” (Пс.10:3). Відповідь може бути тільки одна – відродження абсолютних моральних цінностей, які становили і становлять загально-людський стандарт існування суспільства і держави. Закатований польськими спецслужбами отець Єжі Попелюшко говорив: “Християнин повинен бути в світі як знак спротиву” [4, с. 237]. Визволення з ілюзій постмодернізму і посилення позитивних тенденцій глобалізації сприятимуть подоланню постмодерної квазідуховності і свідомому використанню етичного потенціалу впливових традиційних релігій в інтересах морального оновлення і зміцнення суспільних інститутів. Це вже й зараз виявляється у динамічному посиленні авторитету і впливу міжнародних релігійних екуменічних центрів і організацій, таких як: “Всесвітня рада церков”, Конференція європейських церков, екуменічних рухів “Фокуляре”, “За Христа”, “Всесвітній день молитви” тощо. У часи, коли захиталися основи людського духа, важливу роль може відіграти саме християнська духовність як своєрідна феноменологія християнської віри і життя. Вона покликана розкрити постмодерній людині джерела людського духу, дати відповідь на запитання, як жити по вірі, що таке гріх, сумління, праведність, гідність, смирення.

Цю добру звістку не просто нести у світ, який навряд чи схиляє пересічну людину до віри, любові, який змушує її вбачати в суспільній комунікації з іншими не більше, ніж поле боротьби задля виживання. Ця комунікація піддається певній регламентації нормами, які забороняють бій без правил і ставлять певні обмеження на застосування принципу “мета виправдовує засоби”, однак не змінюють внутрішньої логіки самого бою. Християнство ратує не за часткові модифікації, а пропонує здійснити радикальний поворот у людському спілкуванні. Воно закликає побачити в іншому не загрозу, а образ і подобу Божу. Воно спонукає побачити в іншому не обмеження мого “я хочу”, а нагоду для реалізації справжньої свободи як служіння, “адже тайна любові до людини починається в той момент, коли ми дивимося на неї без бажання володіти нею, без бажання панувати над нею, без бажання хай як скористатися її дарами чи її особистістю” [2, с. 473].

Підсумовуючи попередній виклад, можна окреслити основні ідеї постмодернізму в царині етики, моральної регламентації та регуляції особистого і громадського життя:

1. Соціальний конструктивізм – етика і мораль реально не існують; вони конструюються суспільством.
2. Культурний детермінізм – мова визначає мислення, а отже, мораль – це лише “метанарратив” (метанаррація).
3. Заперечення індивідуальної ідентичності; людина існує, насамперед, як член групи, підпорядкований груповій моралі корпоративного типу.
4. Заперечення традиціоналізму та універсалізму етичних принципів; універсального людства не існує, оскільки кожна культура утворює власну реальність, включаючи і мораль; традиційні моральні цінності є канонами пригноблення і насилля.

5. Заперечення трансцендентного походження етичних норм; абсолютних моральних істин не існує.

6. Культ влади; усі етичні цінності є лише масками для приховування примітивного бажання влади.

7. Самореалізації можна досягти в певному угрупованні, вивільнивши свої природні потяги, почуття і сексуальність, культивуючи суб'єктивізм і не намагаючись впорядкувати своє життя на засадах моралі.

На сучасному етапі суспільного розвитку необхідні нові творчі форми вираження етичних істин, оскільки молодь важко сприймає їх у традиційному вигляді. Християнські абсолютні категорії і трансцендентні цінності, універсальні за своїми можливостями і застосуванням, мають стати моральними орієнтирами в добу глобалізації. Важливим завданням є пошук єдності у відмінностях на шляху екуменічного діалогу. Фундаментальний принцип екуменізму був сформульований Августином Блаженным: “У головному єдність, у другорядному – свобода, і в усьому – любов”. Цей принцип набуває в наш час особливої актуальності і може розглядатися як практичний моральний орієнтир.

1. Айхлер В. *Етичний реалізм*. – К., 2001. 2. Антоний, Митрополит Сурожский: *Труды*. – М., 2002. 3. Барт Р. *Избранные работы*. – М., 1989. 4. Вейз Дж. *Времена постмодерна*. – Минск, 2002. 5. Габермас Ю. *Філософський дискурс Модерну*. – К., 2001. 6. *Глобальный дискурс: Сб. статей*. – Сумы, 2003. 7. Делёз Ж., Гваттари Ф. *Ризома* // *Философия эпохи постмодернизма: Сб. переводов и рефератов*. – Минск, 1996. – С. 25–33. 8. Делёз Ж. *Логика смысла*. Фуко М. *Theatrum philosophikum*. – М., 1998. 9. Делёз Ж. *Ницше*. – СПб., 2001. 10. *Енциклопедія постмодернізму*. – К., 2003. 11. Жицінський Ю. *Бог постмодерністів*. – Львів, 2001. 12. *История философии: Энциклопедия*. – Минск, 2002. 13. Крістева Ю. *Полілог*. – К., 2004. 14. Лиотар Ж.-Ф. *Ответ на вопрос: что такое постмодернизм?* // *Ad Marginem* 93. *Ежегодник Лаборатории постклассических исследований Ин-та философии РАН*. – М., 1994. 15. Лук'янець В.С., Соболев О.М. *Філософський постмодерн*. – К., 1988. 16. Огаренко Е.С. “*Homo moralis*” у королівстві кривих дзеркал (ейдос “людина” у постмодерному дискурсі) // *Філософські пошуки*. Вип. XVII–XVIII. – Львів–Одеса, 2004. 17. Слотердайк П. *Критика цинічного розуму*. – К., 2002. 18. Тейлор Ч. *Етика автентичності*. – К., 2002. 19. *Postmodernizm a filozofia. Wybor tekstow*. – Warszawa, 1996. 20. Rorty R. *Przygodnosc, ironia i solidarnosc*. – Warszawa, 1996. 21. Wilkoszewska K. *Wariacje na postmodernism*. – Krakow, 2000.